

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU NIERUCHOMEGO

WPISANEGO DO REJESTRU ZABYTEKÓW

3. Miejscowość

Pyrzyce

5514

1. Nazwa

STARE MIASTO

2. Czas powstania

przed 1263

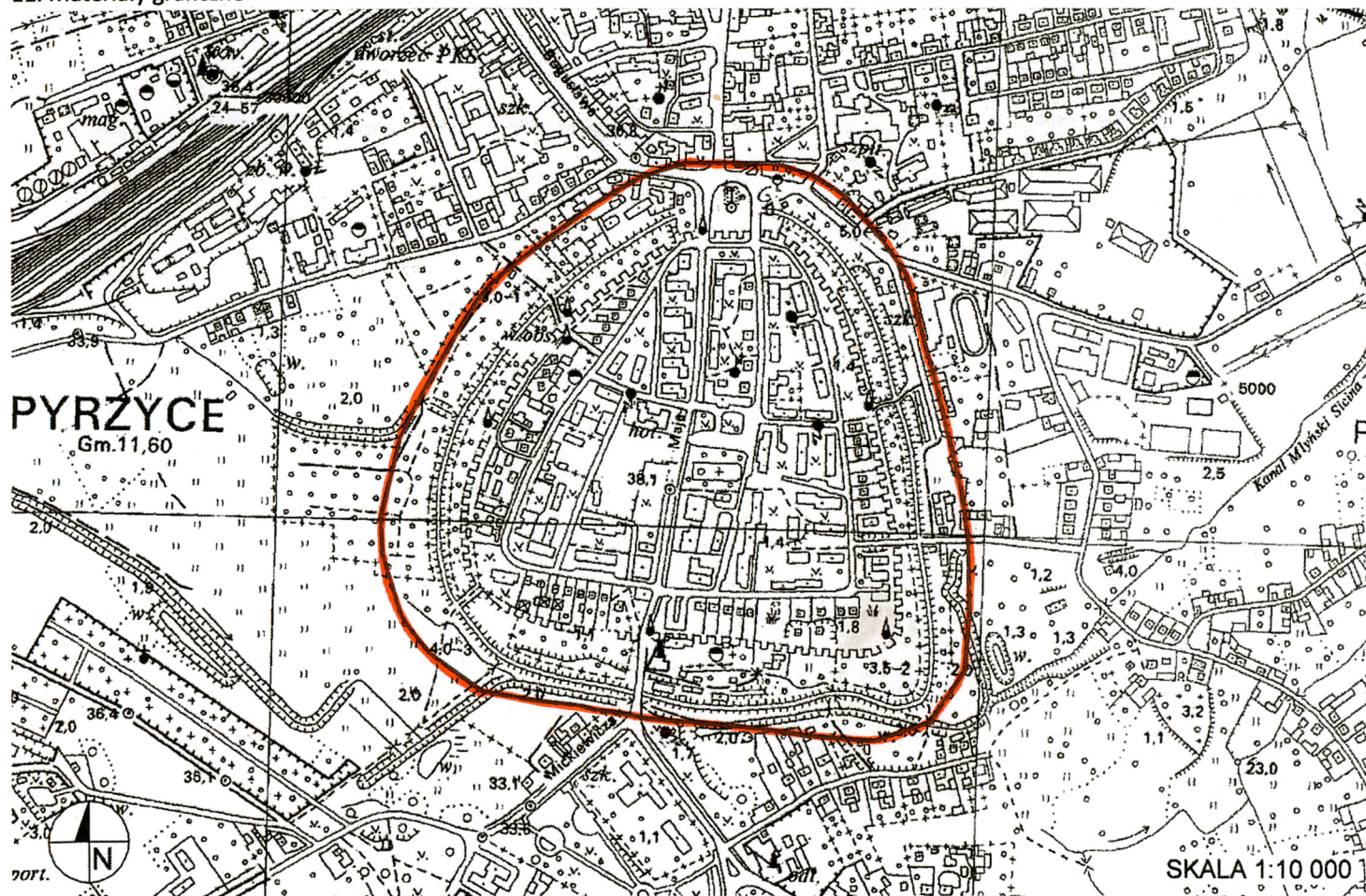
4. Adres

nd.

nr ewidencyjny działkind.

nr księgi wieczyste**nd.**

11. Materiały graficzne



5. Przynależność administracyjna

województwo: **zachodniopomorskie**

powiat: **pyrzycki**

gmina: **Pyrzyce**

6. Współrzędne geograficzne

14°53'E 53°08'N

7. Poprzednie nazwy miejscowości

Piriseum, Pirissa, Pyritz

8. Właściciel i jego adres

nd.

9. Użytkownik i jego adres

nd.

10. Formy ochrony

**Wpis do rejestru zabytków
nieruchomych województwa
zachodniopomorskie
Nr 38 z dnia 1955.04.22**

Sytuacja, mapa topograficzna w skali 1:10 000

12. Historia – kalendarium dziejów

VIII-IX – osadnictwo w rejonie Pyrzyce

XII – XIII w - gród kasztelański znajdujący się na południowy wschód od obecnego miasta na terenie którego funkcjonuje podgrodzie

1124 r. mieszkańcy Pyrzyce przyjęli chrzest

1248 – Pyrzyce w dokumentach określone jako „civitas”

przed 1250 budowa kościoła św. Marii w miejscu obecnego kościoła Wniebowzięcia NMP

ok. 1250 – sprowadzenie zakonu augustianek

1253 – wzmianka o istnieniu fosy

po 1260 - rozpoczęcie wznoszenie murów

1262 – rozpoczęcie budowy kościoła klasztornego augustianek

1263 – Lokacja miasta na prawie Magdeburskim

1283 – najazd wojsk brandenburskich, zniszczenia miasta oraz grodu kasztelańskiego który zostaje porzucony
Przełom XIII/XIV w - okres prosperity miasta

Po 1300 – ufundowanie szpitala św. Ducha

1317 – ukończenie budowy pełnego pierścienia murów obronnych

ok. 1343 – Powstanie szpital św. Mikołaja

1460 i 1496 – pożary miasta

1539 – kasacja klasztoru franciszkanów

1543 - kasacja klasztoru augustianek

1572 – budowa renesansowego ratusza

1588 – w budynkach po franciszkańskich powstaje szkoła miejska

1643 – Szwedzi uciekając podpalają miasto, które ulega całkowitemu zniszczeniu.

1648 - w wyniku pokoju westfalskiego Pyrzyce przypadły Brandenburgii, co skutkowało stagnacją rozwoju miasta

1727 – przebito mur od strony wschodniej budując Bramę Wałową na wysokości ulicy Górnej.

ok. 1750 – ulega likwidacji część urządzeń obronnych

2 poł XVIII w – następuje rozwój gospodarczy miasta, zabudowa przedmieść

1809 – rozebrano kościół po franciszkański

3 czwart XIX w – budowa szeregu reprezentacyjnych gmachów: seminarium nauczycielskie, dom starców, przebudowa ratusza, gimnazjum

1847 – przebicie muru obok Bramy Bańskiej

1854 – zburzenie barbakanów

1883 – przebicie muru obok Bramy Szczecińskiej

koniec XIX w – industrializacja, dominuje przemysł rolnospożywczy

1945 – zdobycie miasta 90%owe zniszczenia zabudowy

13. Opis

Historia układu urbanistycznego

Pyrzyce położone są w zakolu Kanału Młyńskiego (zwanego też rzeką Siciną), lewego dopływy Płoni. Kanał Młyński opływa Pyrzyce w podmokłej dolinie od południowego-wschodu i wschodu. Teren od północy miasta jest wypłaszczony. Od północy miasta rozchodzą się drogi w kierunku Szczecina i Stargardu a na południowym krańcu miasta zbiegają się drogi z Bań, Lipian i Choszczna.

Lokacyjne Pyrzyce powstały w miejscu podgrodzia znajdującego na północny – zachód od wczesnośredniowiecznego grodu, przekształconego w okresie XII – XIII w, w gród kasztelański. Pierwotnie podgrodzie zajmowało południową część miasta, a podczas lokacji obszar miasta został powiększony w kierunku północnym.

Układ miasta oparty był na dwóch równoległych ulicach w układzie północ – południe, które przylegały do boków rynku. Były to obecna ulica 1go maja (dawniej Bańska i Szeroka) oraz ulica Kilińskiego (dawniej Rynkowa i Szczecińska). Na rynku od strony południowej, znajdowała się fara miejska oraz od północy ratusz. Pomiędzy kościołem, a ratuszem istniała przestrzeń targowa, która z czasem została zabudowana. Od narożników placu rynkowego odchodziły cztery prostopadłe ulice. W centralnej części, szerszej miasta wprowadzone zostały dodatkowe, wspomagające ulice w układzie równoleżnikowym. W związku z nieregularnym obrysem miasta, wyznaczonego przez mury miasto otoczone było ciągiem ulic biegnących wzdłuż linii obwarowań. Pyrzyce posiadały dwie bramy miejskie do północy była to Brama Szczecińska a od południa Brama Bańska. Mur miejski wzmocniony był basztami. W późnym średniowieczu mury obronne miały wysokość do 7m. Pyrzyce były jednym z najmocniej ufortyfikowanych miast na Pomorzu.

Miasto w swoim obrębie posiadało w południowo – wschodnim narożniku klasztor franciszkanów w tej samej okolicy znajdował się Dwór książęcy oraz Sąd Grodzki. W okolicy Bramy Bańskiej zlokalizowany był Szpital św. Ducha a drugi Szpital św. Mikołaja ulokowany był po południowej stronie miasta przy obecnej ulicy Szkolnej. W okresie wojny 30letniej i po niej następuje stagnacja w rozwoju miasta. Pyrzyce nie są rozbudowywane, dopiero w 2 poł XVIII w, następuje rozwój gospodarczy miasta. Zostaje przebita w murze wschodnim Brama Wałowa, która znalazła się w osi ulicy Górnej. W XIX wieku na terenie miasta powstaje szereg budynków użyteczności publicznej: 1827 seminarium nauczycielskie po zachodniej stronie kościoła farnego, 1828 dom starców przy ulicy Szkolnej, 1836 przebudowa ratusza. Na miejscu średniowiecznego cmentarza w południowo – zachodniej części miasta powstaje w roku 1859 gimnazjum. W latach 1830-35 na terenie wału i fosy od strony zachodniej stworzono ciąg spacerowy. Aby ułatwić komunikację z przedmieściami w 1847 przebito mur u południowego wylotu ulicy 1maja. W 1854 rozebrano barbakany, a w 1883 przebito mur obok Bramy Szczecińskiej. W wyniku działań wojennych miasto zostaje totalnie zniszczone. Odbudowa odbywa się z brakiem poszanowania wartości historycznych – miasto zostaje zabudowane blokami mieszkalnymi i pawilonami handlowymi.

Granice historycznego układu urbanistycznego

W decyzji o wpisu do rejestru zabytków granica historycznego miasta określona jest po linii murów z dodaniem 125m pasa obejmującego fosę. Przebieg murów oraz granicę wynikającą z wpisu do rejestru zabytków pokazano na mapie znajdującej się w załączniku nr 1.

14. Kubatura nd.	15. Powierzchnia użytkowa 24,2 km² (pow. w obrębie murów)	16. Przeznaczenie pierwotne nd.	17. Użytkowanie obecne nd.
18. Stan zachowania Pyrzycę uległy katastrofalnemu zniszczeniu w czasie II wojny światowej, a wyniku nieodpowiedzialnej obudowy miasta zniszczono ocalałe resztki zabudowy. W dużej części zignorowano historyczny układ ulic oraz zrezygnowano z stosowania zabudowy pierzejowej. W miejscu historycznych kwartałów powstały luźno rozmieszczone budynki wielorodzinne. Pyrzyce utraciły swoją historyczną sylwetę oraz skalę zabudowy. Cześć ulic została poszerzona, dostosowując je do ciężkiego ruchu kołowego. W wyniku zniszczenia, a następnie odbudowy, ignorującej historyczną wartość miasta, jego struktura materialna składająca się z siatki ulic przy których istniały bloki zabudowy przestała istnieć i jest to proces nie odwracalny. Miasto Pyrzyce całkowicie utraciło charakter średniowiecznego lokacyjnego miasta Jedynymi zachowanymi zabytkami, na terenie Starego Miasta są: <ul style="list-style-type: none"> • Kościół św. Ducha (ob. biblioteka) Nr rej. 45 z dnia 1955-07-30 • NMP /d.św. Maurycego/Nr rej. 65 z dnia 1955-07-30 • Obwarowania miejskie Nr rej. 54 z dnia 1955-07-30 Stan zachowania obydwu kościołów jest dobry. Mury miejskie, zachowane są w średnim stanie. Większość obwodu murów oraz innych urządzeń obronnych utrzymana jest w stanie zadawalającym. W części południowej i południowo - wschodniej mur zachowany jest w złym stanie. Występuje tam destrukcja korony muru oraz odspajanie się lica. Dolne partie muru są zawilgocone. W szczególności katastrofalnym stanie jest mur znajdujący się w południowo - zachodnim narożniku miasta. Mur ten w każdej chwili grozi katastrofą budowlaną.		19. Istniejące zagrożenia. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie Stare Miasto uległo całkowitemu zniszczeniu. Przestały istnieć przesłanki dla jego ochrony konserwatorskiej jego układu urbanistycznego. Postuluje się wykreślenie terenu Starego Miasta z rejestru zabytków Należy chronić gotyckie Kościoły. Również pełnej ochronie konserwatorskiej muszą podlegać zachowane obwarowania miejskie wraz z pasem fosy. Podczas prowadzenia prac ziemnych należy prowadzić nadzór architektoniczno – archeologiczny. W szczególności dotyczy to miejsc gdzie znajdowały się istotniejsze budowle miejskie takie jak: ratusz, obydwa szpitale, klasztor franciszkanów. Bardzo pilne jest wykonanie zabezpieczenia muru miejskiego w południowo - zachodnim narożniku miast.	

20. Akta archiwalne (rodzaj akt. numer i miejsce przechowywania)

21. Uwagi

Ar. Inv. 1429 G/2011

22. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

23. Bibliografia

1. Gaedke Ernst, Pyritz - ein Musterbild mittelalterlicher Befestigungskunst, Pyritz 1930
2. Konopka Danuta, Opęchowski Mirosław, Stadium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Pyrzyce, cz. I, Miasto Pyrzyce. Szczecin 1989, mps. archiwum WUOZ w Szczecinie
3. Lemcke H. Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Pommern., H. 7, Der Pyritz. Stettin 1906 s. 117-119
4. Lukas Ewa, Pyrzyckie obwarowania miejskie, [w:] Zeszyty Pyrzyckie, nr 2, 1969, s.155-180.
5. Niemirowski Władysław, Radacki Zbigniew, Studium historyczno – urbanistyczne do planu przestrzennego miasta... Szczecin 1964, mps. archiwum WUOZ w Szczecinie
6. Rymar Edward, Pyrzyce i okolice poprzez wieki, Pyrzyce 2009.

24. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)

tekst: mgr Maciej Gibczyński 10. 2011

plany, rysunki: mgr Maciej Gibczyński 10. 2011

fotografie:

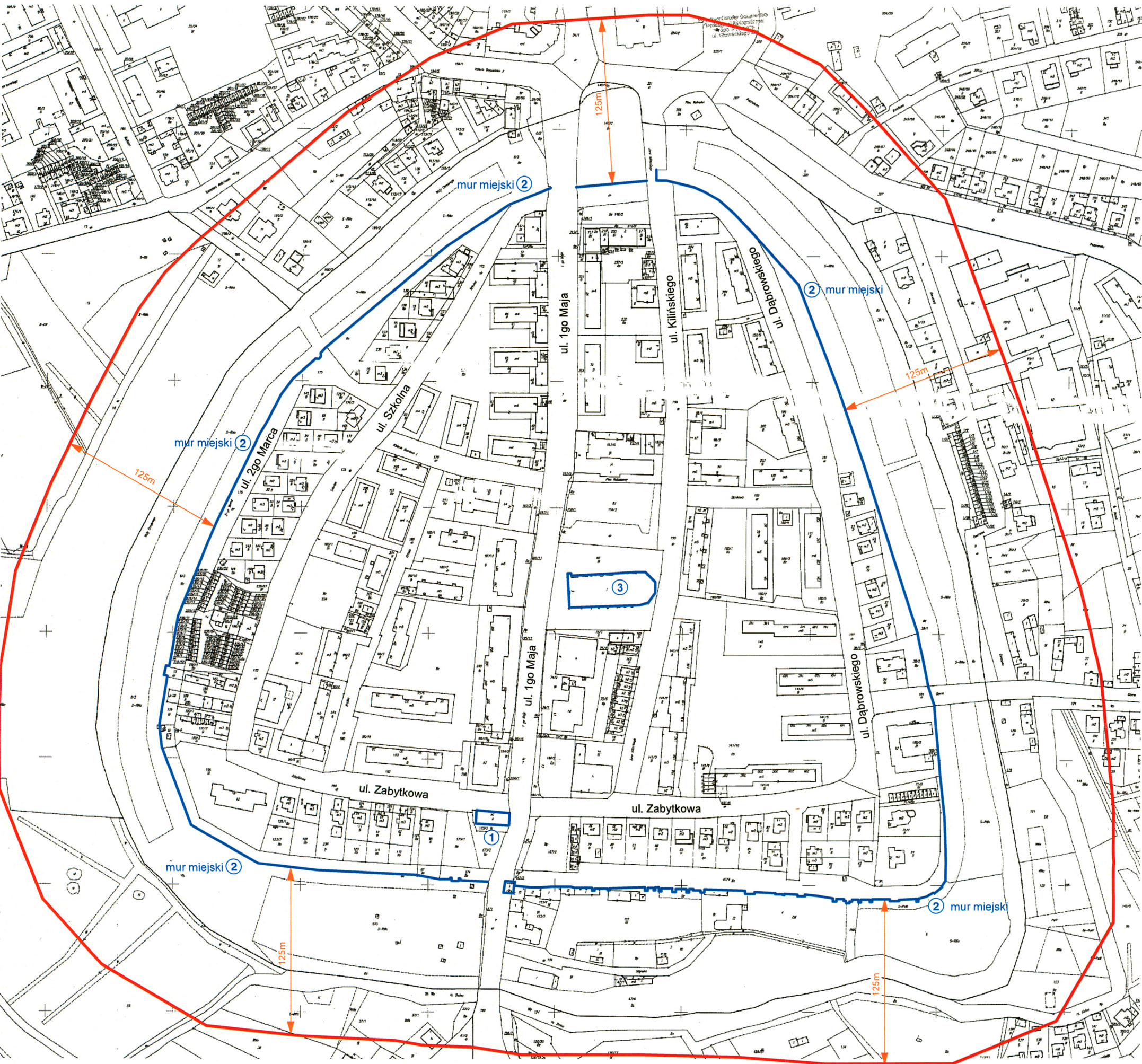
1. Źródła ikonograficzne (rodzaj, miejsce przechowywania)

2. Widok miasta z winiety mapy Księstwa Pomorskiego Lubinusa z lat.1610-1618
3. Plan miasta z ok 1630 Riksarkivet (Archiwum wojenne), Stockholm
4. Widok miasta ok r. 1652, autor Merian Caspar [w:] Martin Zeiller, Topographia Electoratus Brandenburgici et Ducatus Pomeraniae (1652/1680), Frankfurt am Main ok. 1652
5. Odrys planu Schwadtke'go z roku 1723 [w:] Gaedke Ernst, Die Pyritz Wehrbauten, Pyritz 1930
6. E. Sanne, Panorama miasta [w:] Geschichte und Beschreibung des Pommernlandes zur Förderung der pommerschen Vaterlandskunde Stettin 1844 tzw. album Thiedego
7. Messtischblatt skala 1:25000, Pyritz 1408 (2855) wyd. 1945
8. Plan miasta [w:] Barran F. R. Städte – Atlas Pommern, Leer 1993, s. 27

26. Załączniki

5 wkładek szczegółowych

1. Miejscowość PYRZYCE	5. Obiekt (nazwa jak w karcie) STARE MIASTO	6. Zawartość wkładki: Granica wpisu do rejestru zabytków terenu Starego Miasta
2. Gmina PYRZYCE		
3. Powiat PYRZYCKI		
4. Województwo zachodniopomorskie		



Obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa zach-pomorskiego

- 1. Kościół św. Ducha (ob. biblioteka) Nr rej. 45 z dnia 1955-07-30
- 2. Obwarowania miejskie Nr rej. 54 z dnia 1955-07-30
- 3. Kościół Wniebowzięcia NMP /d.św. Maurycego/Nr rej. 65 z dnia 1955-07-30

0 100m
SKALA 1:3000

Granica wpisu do rejestru zabytków terenu Starego Miasta

Obiekty w rejestrze zabytków

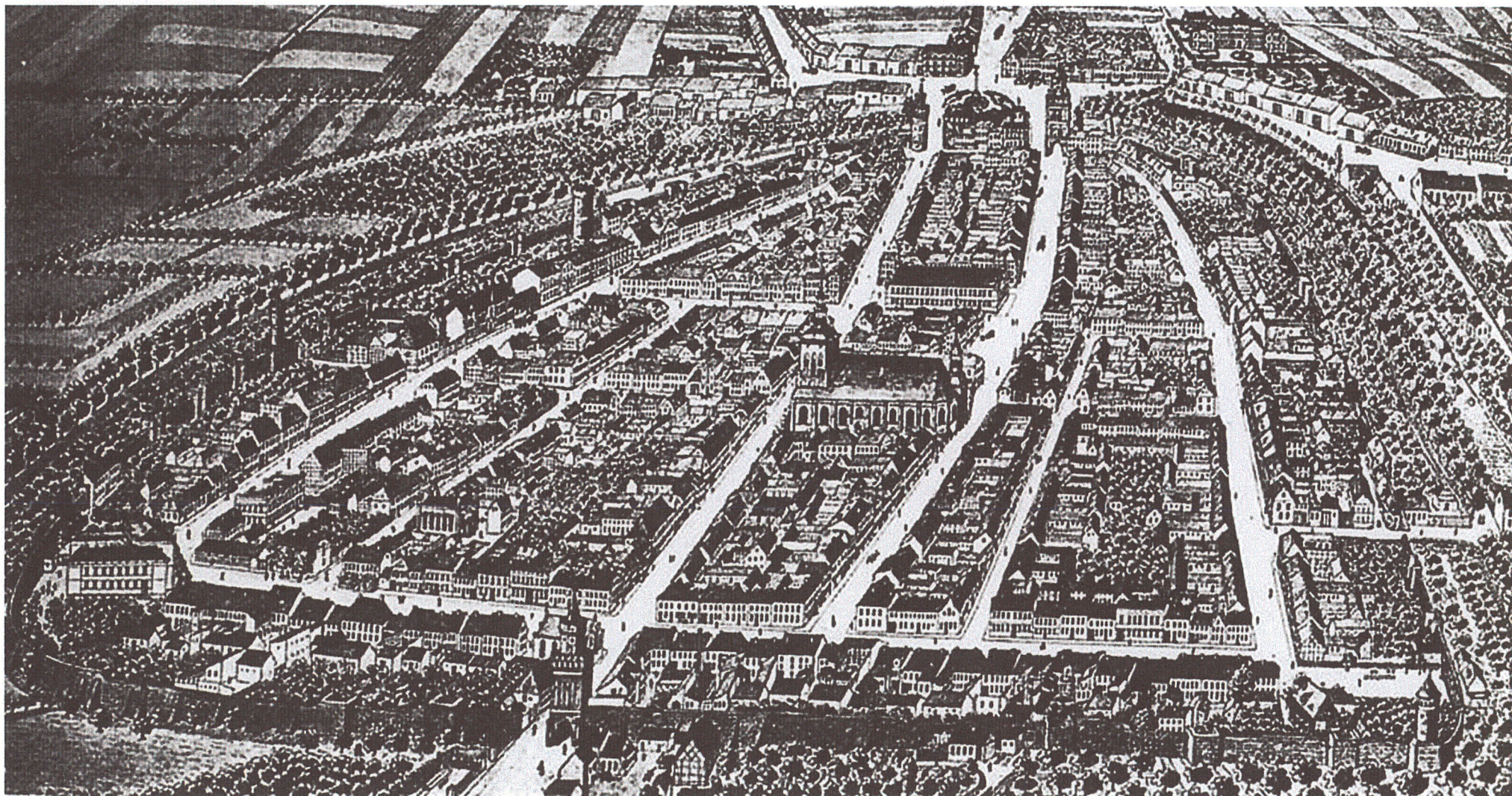
1. Miejscowość Pyrzyce	5. Obiekt (nazwa jak w karcie) STARE MIASTO	6. Zawartość wkładki:
2. Gmina Pyrzyce		Widok historyczny
3. Powiat pyrzycki		Panorama miasta ok r. 1652, autor Merian Caspar
4. Województwo Zachodniopomorskie		



1. Miejscowość Pyrzyce	5. Obiekt (nazwa jak w karcie) STARE MIASTO	6. Zawartość wkładki: Widok historyczny E. Sanne, Panorama miasta od południa, Lata 40-te XIX w. [w:]Geschichte und Beschreibung des Pommernlandes zur Förderung der pommerschen Vaterlandskunde Stettin 1844 tzw. album Thiedego
2. Gmina Pyrzyce		
3. Powiat pyrzycki		
4. Województwo Zachodniopomorskie		



1. Miejscowość Pyrzyce	5. Obiekt (nazwa jak w karcie) STARE MIASTO	6. Zawartość wkładki: Widok historyczny Panorama miasta koniec XIX w, [w:] Lemcke H. Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Pommern., H. 7, Der Pyritz. Stettin 1906 s. 118
2. Gmina Pyrzyce		
3. Powiat pyrzycki		
4. Województwo Zachodniopomorskie		



Opracowanie załącznika (data i podpis) mgr Maciej Gibczyński 10. 2011

1. Miejscowość Pyrzyce	5. Obiekt (nazwa jak w karcie) STARE MIASTO	6. Zawartość wkładki: Mapy historyczna Str. lewa: Plan miasta z ok 1630 Riksarkivet (Archiwum wojenne), Stockholm Str. prawa: frag. mapy Messtischblatt org. w skali 1:25000 przeskalowa 1:10000 - Pyritz 1408 (2855) wyd. 1945
2. Gmina Pyrzyce		
3. Powiat pyrzycki		
4. Województwo Zachodniopomorskie		

